

**MAMLAKATDA TALIM KLASASTERINI JORIY ETISH VA UNI
RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI**

Qo‘chqarov Toxir Fayzulla o‘g‘li

Namangan davlat texnika universiteti, magistr

Annotatsiya: Maqolada pedagogik talim klasterining ilmiy-pedagogik muammo sifatidagi ahamiyati tadqiq qilingan. Unda xorijiy tadqiqotchilarning fikrlari umumlashtirilgan, pedagogik talim klasteri tushunchasiga tarif berilgan hamda O‘zbekiston sharoitida uni tatbiq etish zarurati ilmiy asoslangan.

Kalit so‘zlar: klaster, pedagogik talim klasteri, globalizatsiya, integratsiya, klasterning strategik yo‘nalishlari, tizim, klaster subektlari, klaster tamoyillari.

Аннотация: В статье раскрывается значение кластера педагогического образования как научнопедагогической проблемы. В ней обобщены мнения зарубежных исследователей, дается определение понятию кластера педагогического образования, обоснована необходимость его внедрения в условиях Узбекистана.

Ключевые слова и понятия: кластер, кластер педагогического образования, глобализация, интеграция, стратегические направления кластера, система, субъекты кластера, принципы кластера

Abstract. The article examines the significance of the pedagogical education cluster as a scientific and pedagogical problem. It summarizes the views of foreign researchers, defines the concept of a pedagogical education cluster, and substantiates the need for its implementation in Uzbekistan.

Keywords: cluster, teacher education cluster, globalization, integration, strategic directions of the cluster, system, cluster subjects, cluster principles.

Kirish

Taraqqiyotning bugungi bosqichiga kelib, jamiyat rivojlanishining kompleks xarakterda sodir bo‘lishi, taraqqiyotning ijobiy jihatlari bilan birga salbiy oqibatlarining ham yuzaga chiqishi insoniyat oldiga yangidan-yangi muammolarni ko‘ndalang qo‘ymoqda. Endilikda o‘zaro tasirlardan to‘la himoyalangan biror-bir mintaqa yoki davlatni topish mumkin bo‘lmay qoldi.

Hozirgi kunda shiddatli tarzda kechayotgan globalizatsiya jarayonining jahon mamlakatlariga salbiy tasirini kamaytirish va ijobiy tasirini oshirish uchun bu hodisaning mohiyatini chuqur anglash, uning xususiyatlarini o‘rganish dolzarb masalalardan bo‘lib turibdi. Globalizatsiyaning mohiyati va xususiyatlarini chuqur o‘rganish unga moslashish, yo‘nalishlarini kerakli tarzda o‘zgartirish, uning kuchidan «uning o‘ziga qarshi» foydalanish imkoniyatini yaratadi.

Bundan ko‘rinib turibdiki, globalizatsiya jarayonidan ijobiy va ijodiy foydalanishning usul va vositalari, mexanizmlarini ilmiy asosda ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb muammolaridan hisoblanadi. Globallashuv jarayonining kuchidan «o‘ziga qarshi» foydalanish vositalaridan biri sifatida klaster modelini keltirish mumkin.

Bugungi kunda oliy talim tizimida shunday yangi mexanizm yaratilishi hayotiy zaruratga aylandiki, unda talim turlari o‘rtasida o‘zaro nazorat ham, raqobat ham, manfaatlarning qondirilishi ham taminlanishi zarur. Oliy talimning jamiyat barqaror rivojlanishidagi yuqori ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqqan holda, zamonaviy talablar, tizimdagi muammolar va ularni hal qilishda talim, fan hamda ishlab chiqarish tarmoqlari o‘rtasidagi tarqoqlik

uzluksiz pedagogik talimni klaster rivojlanish modeliga o'tkazish zaruratini taqozo etmoqda.

Klaster tushunchasi va pedagogik talim klasteri

Iqtisodiyotdagi klaster nazariyasining asoschisi, amerikalik iqtisodchi va Garvard biznes maktabi professori M. Porter klasterning shakllanish mexanizmini o'zaro raqobatbardoshlikning o'sishiga sabab bo'ladigan, bir-biriga bevosita bog'liq sohalarning jamlanishi sifatida tushuntiradi [1] hamda ushbu hamkorlikning davlat iqtisodiyotidagi rolini aniqlab bergan.

Talimga nisbatan klaster yondashuvi borasidagi tadqiqotlarni o'rganish va tahlil qilish bu boradagi bir qancha qarashlarni umumlashtirishga imkon berdi. T.I. Shamova klaster yondashuvini raqobatbardosh samaradorlikka erishishdan manfaatdor bo'lgan sohalar birlashuvining tashkiliy shakllarini kuchaytirish mexanizmi sifatida izohlaydi [2].

L. Bepalova klasteri o'zining to'liq funktsional ishchanlik qobiliyatini saqlaydigan, bir nechta teng huquqli bo'laklardan iborat tuzilma sifatida tariflaydi [3]. L.I. Osechkina klaster yondashuvini talim-fan-ishlab chiqarish tizimida innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashni shakllantirish vositasi deb hisoblaydi [4]. A.V. Sidorin esa uni kelajak iqtisodiyoti uchun kadrlar salohiyatini shakllantirishni tashkil etishning innovatsion va samarali usuli sifatida talqin qiladi [5].

Ilmiy adabiyotlarda «klaster» tushunchasiga berilgan tariflardan kelib chiqib, «pedagogik talim klasteri» tushunchasiga quyidagicha tarif berishni taklif qilamiz: pedagogik talim klasteri — muayyan geografik hududning raqobatbardosh pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish maqsadida o'zaro uzviy aloqadagi teng huquqli subektlar, texnologiyalar va inson resurslari integratsiyasini kuchaytiruvchi mexanizm.

Klaster subektlari va faoliyat tamoyillari

O‘zbekiston sharoitida pedagogik talim klasteri modelining subektlari sifatida quyidagilarni qayd etish mumkin:

— talabalar, magistrantlar va doktorantlarning talimiy, ilmiy-tadqiqotchilik, innovatsion va loyihalashtirish faoliyatini amalga oshiradigan, pedagogik amaliyot o‘tkaziladigan, o‘quv va tajriba-eksperimental baza vazifasini bajaradigan barcha turdagi maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, oliy va qo‘shimcha talim muassasalari;

— barcha turdagi talim muassasalarining pedagogik kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish muassasalari;

— pedagogik faoliyatga bevosita yoki bilvosita aloqador bo‘lgan, uning rivojlanish tamoyillarini belgilaydigan ilmiy-tadqiqot faoliyati bilan shug‘ullanuvchi ilmiy va ilmiy-metodik tuzilmalar, markazlar hamda ilmiy-tadqiqot institutlari;

— pedagogik hamjamiyatlar, tashabbuskor jamoalar, jamoat birlashmalari, davlat va nodavlat tashkilotlari;

— xorijiy oliy talim muassasalari va ilmiy-tadqiqot markazlari.

Klaster doirasida bir nechta subektni o‘zaro integratsiyalash jarayoni murakkab, ko‘p tarmoqli ilmiy-amaliy hodisadir. O‘zaro bog‘liq faoliyat turlarini umumiy maqsad atrofida birlashtirish aniq hisob-kitoblar, ilmiy echimlar va natijasi kafolatlangan loyihalarni talab qiladi. Shundagina klaster subektlarining ishonchiga erishish mumkin.

Klasterni byurokratik va mamuriy yo‘llar bilan samarali amalga oshirib bo‘lmaydi. U subektlarning ixtiyoriy hamkorligi asosida tashkil etilishi va faoliyat yuritishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, talim klasteri milliy pedagogikamizda innovatsiya bo‘lib, talim turlari o‘rtasidagi hamda fan, talim

va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiyani, shuningdek, talimni boshqarish, talim vositalari va shakllari bilan bog'liq sohalarni qamrab oladi.

Pedagogik talim klasterining strategik yo'nalishlari

Tadqiqot xulosalariga tayangan holda mamlakatimizda pedagogik talim klasterining strategik yo'nalishlari sifatida quyidagilar taklif etiladi:

1. Maktab va maktabdan tashqari talim, o'rta maxsus hamda kasb-hunar talimi muassasalari uchun pedagogik oliy talim muassasalaridagi talim yo'nalishlari bo'yicha pedagog kadrlar tayyorlashni muvofiqlashtirish, ilmiy-metodik bazalarni shakllantirish va o'quv-metodik rahbarlikni amalga oshirish.

2. Pedagogika sohasidagi talab va ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda, talim muassasalarida davlat talim standartlari, o'quv rejalari va dasturlarini tizimli takomillashtirish, zamonaviy pedagogik hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish.

3. Pedagogik oliy talim muassasalaridagi talim yo'nalishlari bo'yicha hududdagi ilmiy-uslubiy ishlar, jumladan, fundamental, amaliy va innovatsion ilmiy izlanishlarni muvofiqlashtirish.

4. Hududdagi umumtalim maktablarining ilmiy-pedagogik salohiyatini oshirish, yuqori malakali ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlarni maqsadli tayyorlash, talim muassasalari rahbarlari va mutaxassislarining malakasini oshirish hamda qayta tayyorlashni taminlash.

5. Uzluksiz pedagogik talimning axborot taminotini takomillashtirish, pedagog kasbining nufuzini oshirish va pedagog-innovatorlarni qo'llab-quvvatlash.

6. Pedagogik talimni tartibga soluvchi mavjud meyoriy hujjatlarni takomillashtirish.

7. Pedagogik talim innovatsion klasterining platformasini ishlab chiqish.

Klasterning natijalari va ahamiyati

Pedagogik talim klasterining asosiy mahsuloti talim xizmatlari hisoblanadi. Klaster, birinchi navbatda, talim xizmatlarini ko'rsatishning o'ziga emas, balki o'zgaruvchan bozor sharoitida raqobatbardosh talim berishga qaratilgan bo'lishi kerak. Raqobatbardosh talim doimiy innovatsiya, zamonaviylik hamda talab va taklif mutanosibligini taqozo etadi.

Klaster shunday tizimki, uni tashkil etuvchi komponentlarning integratsiyasi har bir subektning samaraliroq ishlashini taminlaydi. Klaster talim, ilmiy va ishlab chiqarish subektlarining mexanik birlashmasi emas, balki ularning o'zaro yaqin tasiri va bog'liqligi natijasida shakllanadi. Bunday hamkorlik yangi sifatli mahsulot yaratish imkonini beradi.

Klaster yondashuvi nafaqat hayot davomida talim olish uchun sharoit yaratadi, balki talim uzluksizligini taminlaydigan tarkibiy qismlar o'rtasidagi mavjud va istiqbolli aloqalarni qayta tiklashga ham imkon beradi. U mavjud intellektual resurslarni pedagogik talimning dolzarb muammolari atrofida birlashtirish, sohada oqilona vorisiylikni yo'lga qo'yish va bo'lajak o'qituvchilarni amaliy yo'naltirilgan holda tayyorlashga xizmat qiladi.

Takliflar

Pedagogik talim klasterini shakllantirish uchun quyidagi muhim shartlar talab etiladi:

- hududning raqobatbardosh ustunliklaridan foydalangan holda talim muassasalari o'rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yish;
- tizimning uzoq muddatli innovatsiyalari va strategiyasini belgilaydigan etakchilarni aniqlash;

ilmiy –amaliy anjuman

- talim muassasalari xodimlarining malakasini oshirishga ko'maklashadigan ilmiy tashkilotlarni belgilash;
- ishonch va ijodkorlik muhitini shakllantirish;
- bir hududdagi talim muassasalarining umumiy maqsad bilan uyg'un xususiy manfaatdorligini taminlash.

Klaster va tizimning farqli jihatlari

Klasterni muayyan tizim sifatida qarash mumkin, biroq uning oddiy tizimdan farqli jihatlari mavjud. Tadqiqotlar davomida klaster va tizimning quyidagi farqlari aniqlandi:

1. Tizim elementlari alohida vazifalarni bajaradi va muhimlik darajasi bo'yicha farqlanishi mumkin. Klaster esa teng huquqli komponentlardan tashkil topadi.

2. Tizim elementlaridan birining ishlamasligi butun tizimning nuqsonli ishlashiga yoki to'xtashiga olib kelishi mumkin. Klasterda bir subekt faoliyatining to'xtashi samaradorlikni pasaytirishi mumkin, ammo boshqa subektlar faoliyatini to'liq to'xtatmaydi.

3. Tizimni mexanik aloqadorlik asosida ham tashkil etish mumkin. Klaster elementlari esa ongli, tabiiy va maqsadli aloqadorlikka ega bo'lishi kerak.

4. Tizim elementlarida xususiy manfaatdorlik har doim ham talab qilinmaydi. Klasterda esa subektlarning manfaatdorligi muhim ahamiyatga ega.

5. Tizimda yagona maqsad mavjud bo'lib, har bir element shu maqsadga bo'ysundiriladi. Klasterda umumiy maqsad bilan birga har bir elementning

xususiy maqsadi ham bo‘ladi; xususiy maqsadlar umumiy maqsad bilan uyg‘unlashadi.

6. Tizim alohida qismlardan tashkil topgan butunlik bo‘lsa, klaster alohida butunliklardan tashkil topgan butunlikdir.

Xulosa

Umumiy maqsad talim klasterida markaziy o‘rinni egallaydi. U o‘quv jarayoni doirasida bitiruvchilarning davlat talim standartlariga muvofiq kompetentsiyalarini taminlaydigan qo‘shma loyihalarni amalga oshirishdan iborat. Bunday hamkorlik orqali talim muassasalarining maqsadlari, manfaatlari, faoliyati va imkoniyatlarini mehnat bozorining barcha subektlari bilan integratsiyalashtirish mumkin.

Pedagogik talim klasterining ahamiyati bir necha sohada namoyon bo‘ladi: iqtisodiy sohada — samarali talim xizmatlari bozorini shakllantirishda; ijtimoiy sohada — bitiruvchilarni ish bilan taminlashda; marketing sohasida — innovatsion talim texnologiyalari va yangi imkoniyatlarni ommalashtirishda; huquqiy sohada — hamkorlik va boshqaruvning yangi shakllariga oid meyoriy-huquqiy asoslarni yaratishda; pedagogika sohasida — uzluksiz talim tizimida pedagog kadrlar tayyorlashni hamkorlikda loyihalashda ko‘rinadi [6].

Umuman olganda, pedagogik talim klasteri pedagogika sohasiga iqtisodiy modellarni tatbiq etish orqali samaradorlikka erishishni nazarda tutadi. Uning mexanizmlari, yo‘nalishlari, tamoyillari, maqsad va vazifalarini ilmiy asosda tavsiflash soha mutaxassislari oldida turgan dolzarb vazifalardan biridir.

Shu munosabat bilan quyidagilar taklif etiladi: 1) «Pedagogik talim innovatsion klasteri» mavzusiga ilmiy jamoatchilik etiborini qaratish; 2) pedagogik talimni klasterlashtirishning strategik yo‘nalishlari va tamoyillarini

ishlab chiqish; 3) mavjud meyoriy hujjatlarga tegishli o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish; 4) talim klasterlari bo'yicha ilg'or xorijiy tajribani ijodiy o'zlashtirish; 5) pedagogik talim innovatsion klasterlarini amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini ishlab chiqish.

Ushbu muammolarni hal etish pedagogik talim tizimida integratsiyani taminlash va samaradorlikni oshirishga qaratilgan innovatsion yondashuvni shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Porter M. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. Cambridge, 1980. P. 79.
2. Shamova T.I. Klasterniy podxod k razvitiyu obrazovatelnix sistem // Vzaimodeystvie obrazovatelnix uchrejdeniy i institutov sotsiuma v obespechenii effektivnosti, dostupnosti i kachestva obrazovaniya regiona: materialy X Mejdunarodnogo obrazovatel'nogo foruma (Belgorod, 24–26 okt. 2006 g.). V 2 ch. Ch. 1. Belgorod: Izdatelstvo BelGU, 2006. S. 25.
3. Bepalova L. Chto takoe klaster? URL: <http://siok.rightside.ru/siok/2009-12-01-06-24-41> (murojaat sanasi ko'rsatilmagan).
4. Osechkina L.I. Klasterniy podxod kak uslovie povisheniya effektivnosti deyatel'nosti vuza // Visshee obrazovanie v Rossii. 2012. № 8–9. S. 75.
5. Sidorin A.V. Sistema formirovaniya kadrovogo potentsiala visokotexnologicheskix otrasley promishlennosti na osnove klasternogo podxoda // Internet-jurnal «Naukovedenie». 2012. № 4. S. 3.
6. Davidova N.N., Igoshev B.M. i dr. Obrazovatel'nyy klaster kak sistemoobrazuyushchiy komponent regional'noy modeli neprerivnogo pedagogicheskogo obrazovaniya // Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii. 2014. № 10. S. 75.